

УКРАЇНСЬКІ МІСТА В РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ
(Рецензія на книгу «Нацистський «новий порядок» в містах України: збірка фотографій та документів з фондів музею «Пам'ять єврейського народу та голокост в Україні». – Дніпропетровськ: Ткума, 2015. – 336 с.)

Нещодавно Українським інститутом вивчення Голокосту «Ткума» був виданий фотоальбом «Нацистський «новий порядок» в містах України», що містить фото та документи з фондів музею «Пам'ять єврейського народу та голокост в Україні» (Дніпропетровськ: Ткума, 2015. – 336 с.). В анотації до видання скромно вказується, що «у збірці представлені матеріали з фондів музею, які відображають життя українських міст під час їх окупації нацистськими військами у період Другої світової війни». Але якщо відійти від сухого анотаційного стилю, то можна сказати, що перед нами фотоальбом універсального змісту, який, окрім зазначеної вище теми кількарічної окупації України нацистськими військами, містить багато шарів – історичний, культурний, соціальний.

По суті, це багатшарова фотоісторія короткого часового періоду – 1941–1943 рр., де відкриваються сторінки історії повсякдення військовослужбовців, військовополонених та цивільного населення, культурний ландшафт радянських міст та околиць, естетика й ідеологія агітаційних матеріалів, а також зворушливі сторінки сімейних фотоальбомів людей, які загинули під час репресій.

До видання увійшли фотографії з приватних колекцій Олександра Крейніна, Григорія Цапова, Леона та Лади Шерманів, що зберігаються у фондах музею «Пам'ять єврейського народу та голокост в Україні», й інші фотодокументи.

Упорядниками видання є Д. Глущенко, В. Рибалка, Л. Сандул, Д. Штатов,

головним редактором – відомий науковець, невтомний організатор науки, кандидат історичних наук, директор Українського інституту «Ткума» Ігор Щупак.

Перед нами постають і війна, і життя на війні. Книга побудована на контрастах: війна з її жорстокими правилами гри і нелюдським потворним обличчям, але разом з тим фотоальбом демонструє, що, як це не жахливо звучить, під час війни життя не закінчується: люди живуть, шукають засоби для виживання, торгують, пишуть листи, піклуються про своїх рідних і про власне господарство, проводять культурне дозвілля, люблять, бояться, живуть і вмирають.

Книга складається з таких розділів: «Від упорядників», «Окупація України», «Промислові об'єкти та інфраструктура окупованих міст», «Суспільно-політичне та релігійне життя в часи нацистського «нового порядку», «Репресивна політика окупаційної влади в Україні. Голокост». Найбільше матеріалів стосується Дніпропетровська, де, власне, розташований Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», решта фотоматеріалів розподілилася між такими містами та містечками: Ковель, Запоріжжя, Київ, Львів, Бахмут, Бердичів, Маріуполь, Кіровоград, Олександрія, Полтава, Умань, Кам'янець-Подільський, Ківерці, Жмеринка, Козятин, Сталіно, Житомир, Одеса, Сімферополь, Тернопіль, Івано-Франківськ.

Видання візуалізує панорамну картину промислової архітектури Радянської України: до нього потрапили фото

1940-х років Дніпрогесу, заводів Петровського й Артема, хлібозаводу, елеватора, комбайнового заводу, локомотивних депо, вокзалів, залізничних вузлів. У добірці взагалі дуже багато фотографій, що стосуються інженерної культури нацистської армії – понтонні переправи, військова техніка, ремонти зруйнованих інженерних об'єктів, зокрема мостів, залізничних колій тощо.

Багато опублікованих фотокадрів зафіксували моменти побуту військових німецької армії – військовослужбовців Вермахту та Люфтваффе. Тут можна побачити культурне дозвілля вояків, відпочинок на набережній, на пляжі, футбольний матч на стадіоні «Металург» тощо. Дуже цінними для науки є фотографії радянських військовополонених, а також воїнів італійських нацистських з'єднань (зокрема, госпіталь, італійське кладовище в Дніпропетровську тощо), майже невідомих в Україні.

Військове дозвілля нацистів доповнюється картинами повсякдення мирного населення на окупованих територіях – життя в місті та на околиці (зокрема, в рибальському селищі Лоц-Кам'янка під Дніпропетровськом). На них видно, що продається і купується на одеському «Привозі», на дніпропетровській «Озерці», де і як чистять взуття, як діти доїдають консерви з викинутих солдатами бляшанок, рибальські будні, черги за хлібом, жебраків, вчителів початкової школи тощо. Ряд фотографій відображають процеси декомунізації під час нацистської окупації: руйнування пам'ятників Леніну, Сталіну та ін.

Величезний інтерес становлять пропагандистські та агітаційні матеріали, на яких добре проглядається технологія впливу на масову свідомість. «Світ – не

для боязких народів!» – мовить одна листівка про місію фюрера, «Вперед з вояками Європи за краще завтра!» – закликає інша.

Працівники «невидимого пропагандистського цеху» добре знали важелі впливу. Так, на одній з агіток напис «Спокійно дивімося в майбутнє» зображений на фоні аграрного пейзажу з милими серцю українськими хатками і полем з трактором, індустріального ландшафту і сакральної архітектури. І над усім цим палає велике оптимістичне сонце. Багато листівок мають антипартизанський характер: «Матері! Застерігайте ваших дітей від впливу бандитів».

Але, звичайно, найбільш вражаючою у рецензованому виданні є підбірка фотографій, що розповідає про трагедію єврейського народу у Другій світовій війні: оголошення про створення гетто в Одесі, у Львові, про розшук євреїв, виселення їх із міст, про заборону зібрань, антисемітські листівки, плакати. Не лишають байдужими фотографії людей, які загинули в концтаборах, їхні особисті речі, документи. На світлинах – спокійні обличчя людей, дітей, які не підозрюють, які жахиття їх чекають у майбутньому.

Фотоальбом «Нацистський «новий порядок» в містах України» – це поважне наукове видання, корисне для спеціалістів різних наукових дисциплін та напрямків. Воно представляє і безперечний інтерес для широкого кола любителів історії.

Марина ГРИМИЧ

доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу культурологічних
досліджень НДІУ